

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA OCHIQ VA YOPIQ IFODANING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Azizxon Rahmatov

Farg'ona Davlat Universiteti talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida ochiq (*explicit*) va yopiq (*implicit*) ifoda vositalarining lingvistik hamda lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida ikki tilning sintaktik va leksik vositalari orqali ma'no ifodalash usullari o'rganilib, ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlangan. Shuningdek, turli olimlarning ilmiy qarashlari asosida madaniyat va til o'rtasidagi bog'liqlik ham yoritilgan. Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida ifoda strategiyalarining milliy-madaniy omillar bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ochiq ifoda, yopiq ifoda, *explicitness*, *implicitness*, lingvokulturologiya, muloqot strategiyasi, analitik til, madaniy kontekst.

АННОТАЦИЯ. В данной статье проводится сравнительный анализ лингвистических и лингвокультурологических особенностей открытого (*explicit*) и скрытого (*implicit*) выражения в английском и узбекском языках. В ходе исследования были изучены способы передачи значения с помощью синтаксических и лексических средств обоих языков, а также выявлены их сходства и различия. Особое внимание уделяется роли культурного контекста в процессе коммуникации. Результаты исследования показали, что в английском языке преобладает открытое выражение, тогда как в узбекском языке чаще используется косвенное выражение.

Ключевые слова: открытое выражение, скрытое выражение, *explicitness*, *implicitness*, лингвокультурология, коммуникация, культурный контекст.

ABSTRACT. This article presents a comparative analysis of the linguistic and linguocultural features of explicit and implicit expression in English and Uzbek languages. The study examines the ways meaning is conveyed through syntactic and lexical means in both languages and identifies their similarities and differences. Special attention is given to the role of cultural context in communication. The results show that explicit expression is more dominant in English, while implicit expression is more widely used in Uzbek due to cultural and communicative factors.

Keywords: explicit expression, implicit expression, linguoculturology, communication, cultural context.

KIRISH

Til inson tafakkurining asosiy vositasi bo'lib, u orqali inson o'z fikrlarini ochiq yoki bilvosita shaklda ifodalaydi. Har bir til o'zining grammatik tuzilishi, leksik boyligi va madaniy asoslariga ko'ra ma'no ifodalashning turli usullariga ega. Xususan, ingliz va o'zbek

tillarida ochiq va yopiq ifoda vositalari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular lingvistik hamda madaniy omillar bilan chambarchas bog'liq.

Ochiq ifoda fikrning aniq va bevosita shaklda bayon qilinishini anglatadi, yopiq ifoda esa ma'noning bilvosita, kontekst orqali yoki yashirin shaklda ifodalanishini bildiradi³. Ushbu hodisalar nafaqat grammatik vositalar, balki madaniy me'yorlar va kommunikativ strategiyalar bilan ham belgilanadi. Shu sababli, ularni lingvokulturologik jihatdan o'rganish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Jahon tilshunosligida ochiq va yopiq ifoda masalasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, Edvard Xoll o'zining madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasida "high-context" va "low-context" madaniyatlar tushunchasini ilgari surgan⁴. Unga ko'ra, high-context madaniyatlarda ma'no ko'pincha bilvosita ifodalanadi, low-context madaniyatlarda esa fikr ochiq va bevosita bayon qilinadi. Bu esa til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi.

O'zbek tilshunosligida ham ifoda vositalari va ularning madaniy asoslari o'rganilgan bo'lib, tadqiqotchilar tilning semantik va pragmatik xususiyatlarini milliy tafakkur bilan bog'liq holda tahlil qilganlar. Bu esa ingliz va o'zbek tillarida ochiq va yopiq ifoda vositalarini qiyosiy o'rganish zaruratini ko'rsatadi.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Mazkur tadqiqotda ingliz va o'zbek tillarida ochiq (explicit) hamda yopiq (implicit) ifoda vositalarining lingvistik va lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlash maqsadida bir necha ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, **qiyosiy-tahliliy, tavsifiy, semantik hamda lingvokulturologik metodlar** asosiy tadqiqot usullari sifatida qo'llanildi. Ushbu metodlar yordamida ikki til tizimida ma'no ifodalashning o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, ularning kommunikativ jarayondagi ahamiyati tahlil qilindi.

Qiyosiy-tahliliy metod orqali ingliz va o'zbek tillaridagi sintaktik va leksik birliklar solishtirildi. Bunda har ikki tilning grammatik tuzilishi, gap qurilishi hamda ma'no ifodalash strategiyalari o'rganildi. Masalan, ingliz tilida subyektning aniq ifodalanishi majburiy bo'lsa, o'zbek tilida esa ayrim hollarda subyekt tushirib qoldirilishi mumkin. Bu esa til tizimining analitik yoki sintetik xususiyatlari bilan bog'liq holda ma'no ifodalanishiga ta'sir ko'rsatadi⁵

Tavsifiy metod yordamida til birliklarining semantik va pragmatik xususiyatlari izohlandi. Bu jarayonda ingliz va o'zbek tillarida uchraydigan turli nutq birliklari, jumladan, iboralar, gap konstruksiyalari hamda metaforik ifodalar o'rganildi. Tavsifiy tahlil orqali til birliklarining ma'no ifodalashdagi roli va ularning kommunikativ vazifasi aniqlab berildi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida **lingvokulturologik yondashuv** muhim o'rin egalladi. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqani o'rganadigan fan sohasi bo'lib, u til birliklarining milliy tafakkur va madaniy qadriyatlar bilan bog'liqligini tahlil

³ Crystal, D. English as a Global Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 212 p.

⁴ Hall, E. T. Beyond Culture. – New York: Anchor Books, 1976. – 298 p.

⁵ Sh. Rahmatullayev. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – Toshkent: Universitet, 2006.

qiladi⁶. Ushbu yondashuv asosida ingliz va o'zbek tillarida ochiq va yopiq ifoda vositalarining shakllanishi madaniy kontekst bilan bog'liq holda ko'rib chiqildi.

Tadqiqot davomida jahon tilshunosligida madaniyatlararo kommunikatsiya masalalarini o'rgangan olimlarning ilmiy ishlari ham o'rganildi. Xususan, madaniyatlarning **high-context** va **low-context** xususiyatlari haqidagi nazariy qarashlar til va kommunikatsiya o'rtasidagi munosabatni tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu nazariyaga ko'ra, low-context madaniyatlarda fikr ko'proq aniq va ochiq ifodalanadi, high-context madaniyatlarda esa ma'no ko'pincha kontekst orqali yetkaziladi⁷. Bu esa ingliz va o'zbek tillarida kommunikativ strategiyalarning turlicha shakllanishini izohlashga yordam beradi.

Bundan tashqari, pragmatik sohasidagi tadqiqotlar ham mazkur masalani tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Nutq jarayonida ma'no faqat grammatik vositalar orqali emas, balki kontekst, ijtimoiy munosabatlar va madaniy me'yorlar orqali ham shakllanadi⁸. Shu sababli, ochiq va yopiq ifoda vositalarini tahlil qilishda til birliklari bilan bir qatorda ularning ijtimoiy-madaniy funksiyasi ham hisobga olindi.

Mahalliy tilshunos olimlarning ishlari ham tadqiqotning nazariy asosini tashkil etdi. O'zbek tilining semantik, pragmatik va stilistik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni tushunishga yordam beradi⁹. Xususan, o'zbek tilidagi bilvosita ifoda, kinoya, metafora va kontekstual ma'no kabi hodisalar milliy nutq madaniyatining muhim jihatlari sifatida qaraladi.

Shunday qilib, mazkur tadqiqotda turli metodlar va ilmiy manbalar asosida ingliz va o'zbek tillarida ochiq hamda yopiq ifoda vositalarining lingvistik va lingvokulturologik xususiyatlari kompleks tarzda o'rganildi. Bu esa ikki tilning kommunikativ strategiyalarini chuqurroq tushunish hamda til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida ma'no ifodalash usullari nafaqat grammatik vositalar, balki ijtimoiy va madaniy omillar bilan ham chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Har bir til o'ziga xos kommunikativ strategiyalarni shakllantiradi va bu strategiyalar jamiyatning madaniy qadriyatlari hamda nutq odobiga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ingliz va o'zbek tillarida ochiq va yopiq ifoda vositalarining qo'llanishi ham turli madaniy omillar ta'sirida shakllangan¹⁰.

Ingliz tilida ochiq ifoda ko'proq ustunlik qiladi. Bu til tizimida fikrni aniq, tushunarli va bevosita ifodalash muhim hisoblanadi. Bunday kommunikativ uslub, avvalo, ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarda individualizm, aniqlik va mantiqiylik kabi qadriyatlarning ustunligi bilan izohlanadi. Natijada nutqda ma'no ko'pincha grammatik vositalar orqali aniq

⁶ V. A. Maslova. *Lingvokulturologiya*. – Moskva: Akademiya, 2001.

⁷ Edward Hall. *Beyond Culture*. – New York: Anchor Books, 1976.

⁸ Stephen Levinson. *Pragmatics*. – Cambridge University Press, 1983.

⁹ M. Mirtojiyev. *O'zbek tili semasiologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2010.

¹⁰ Sh. Rahmatullayev. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – Toshkent: Universitet, 2006.

ifodalanadi va gap tarkibidagi asosiy elementlar, xususan subyekt va predikat ochiq shaklda ifodalanadi. Bu esa kommunikatsiya jarayonida tushunmovchiliklarning kamayishiga va axborotning tez hamda aniq yetkazilishiga xizmat qiladi¹¹.

O'zbek tilida esa aksincha, yopiq yoki bilvosita ifoda vositalari kengroq qo'llanadi. Bu holat o'zbek xalqining milliy nutq madaniyati va ijtimoiy munosabatlari bilan bevosita bog'liqdir. O'zbek kommunikativ an'alarida hurmat, muloyimlik va suhbatdoshga nisbatan e'tibor muhim o'rin tutadi. Shu sababli fikr ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri emas, balki bilvosita, kontekst orqali yoki turli stilistik vositalar yordamida ifodalanadi. Bunday nutq uslubi ijtimoiy uyg'unlikni saqlashga, suhbatdoshning hissiyotlarini inobatga olishga va muloqotdagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi¹².

Lingvokulturologik nuqtai nazardan qaraganda, bu farq madaniyatlarning kommunikativ tipologiyasi bilan ham izohlanadi. Ayrim tadqiqotchilar jamiyatlarni **high-context** va **low-context** madaniyatlar sifatida tasniflaydi. Low-context madaniyatlarda axborot asosan nutqning o'zida ochiq ifodalanadi, high-context madaniyatlarda esa ma'no ko'pincha kontekst, ijtimoiy vaziyat yoki suhbatdoshlar o'rtasidagi umumiy bilim orqali tushuniladi¹³. Shu jihatdan ingliz tili ko'proq low-context kommunikatsiya xususiyatlariga ega bo'lsa, o'zbek tilida high-context kommunikatsiya elementlari ko'proq uchraydi.

Shuningdek, o'zbek tilida metafora, kinoya, maqol va iboralar kabi stilistik vositalar orqali ma'no bilvosita ifodalanishi ham keng tarqalgan. Bunday ifoda vositalari milliy tafakkur, tarixiy tajriba va madaniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, nutqning obrazlilik va ta'sirchanligini oshiradi. Ingliz tilida ham bunday vositalar mavjud bo'lsa-da, kundalik kommunikatsiyada ko'pincha sodda va aniq ifoda shakllari ustunlik qiladi¹⁴.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, til o'rganish jarayonida nafaqat grammatik qoidalarni, balki tilning madaniy kontekstini ham hisobga olish zarur. Chunki til birliklari faqat grammatik tizimning elementi sifatida emas, balki muayyan madaniyat va kommunikativ an'alarining ham ifodasi hisoblanadi. Shu sababli ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy o'rganish jarayonida lingvokulturologik yondashuv muhim ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, u til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida ochiq (explicit) va yopiq (implicit) ifoda vositalari til tizimi hamda madaniy omillar bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Qiyosiy tahlil natijasida har ikki tilning kommunikativ strategiyalarida ma'no ifodalashning o'ziga xos usullari mavjudligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida ingliz tilida ochiq ifoda vositalari ko'proq qo'llanishi kuzatildi. Bu tilning analitik tuzilishi, grammatik aniqlik talabi hamda kommunikatsiyada bevositalikning

¹¹ Stephen Levinson. *Pragmatics*. – Cambridge University Press, 1983.

¹² M. Mirtojiyev. *O'zbek tili semasiologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2010.

¹³ Edward Hall. *Beyond Culture*. – New York: Anchor Books, 1976.

¹⁴ V. A. Maslova. *Lingvokulturologiya*. – Moskva: Akademiya, 2001.

muhimligi bilan izohlanadi. Natijada ingliz tilida fikr ko‘pincha aniq va bevosita shaklda ifodalanadi, gapning asosiy komponentlari ochiq tarzda beriladi. Bu esa kommunikatsiya jarayonida axborotni tez va aniq yetkazishga xizmat qiladi¹⁵.

O‘zbek tilida esa yopiq yoki bilvosita ifoda vositalari kengroq qo‘llanilishi aniqlandi. Bu holat o‘zbek xalqining milliy nutq madaniyati, ijtimoiy munosabatlari va kommunikativ an‘analari bilan bog‘liqdir. O‘zbek tilida hurmat, muloyimlik va ijtimoiy uyg‘unlikni saqlash muhim bo‘lgani sababli fikr ko‘pincha kontekst orqali yoki bilvosita tarzda ifodalanadi. Bunday ifoda vositalari nutqning madaniy va pragmatik jihatlarini aks ettiradi¹⁶.

Shuningdek, tadqiqot lingvokulturologik yondashuv til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tushinishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatdi. Til birliklari faqat grammatik tizimning elementi sifatida emas, balki muayyan xalqning tafakkuri, madaniy qadriyatlari va kommunikativ tajribasining ham ifodasi hisoblanadi¹⁷.

Umuman olganda, ingliz va o‘zbek tillarida ochiq hamda yopiq ifoda vositalarining qiyosiy tahlili ikki tilning kommunikativ xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari til o‘rganish jarayonida grammatik bilimlar bilan bir qatorda madaniy kontekstni ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Bu esa nafaqat tilshunoslik tadqiqotlari uchun, balki tarjima, madaniyatlararo kommunikatsiya hamda chet tillarini o‘qitish jarayoni uchun ham muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

- Rahmatullayev, Sh. (2006). *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
- Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mirtojiyev, M. (2010). *O‘zbek tili semasiologiyasi*. Toshkent: Fan nashriyoti.

¹⁵ Sh. Rahmatullayev. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. – Toshkent: Universitet, 2006.

¹⁶ M. Mirtojiyev. *O‘zbek tili semasiologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2010.

¹⁷ V. A. Maslova. *Lingvokulturologiya*. – Moskva: Akademiya, 2001.

